

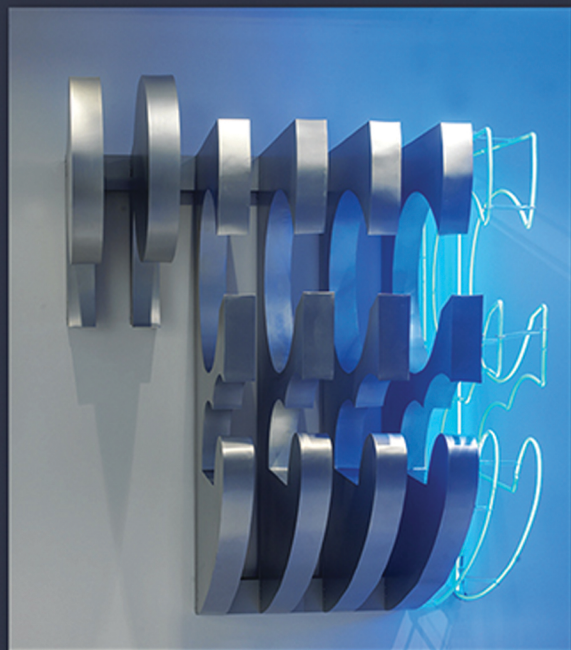
ΤΑΚΗΣ ΜΑΥΡΩΤΑΣ

τον λόγο έχει η τέχνη

ΕΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ 2006-2017

ΠΡΟΛΟΓΙΖΟΥΝ

ΕΛΕΝΗ ΓΑΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ ΙΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ

ΤΟΝ ΛΟΓΟ ΕΧΕΙ Η ΤΕΧΝΗ

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Βιβλία για την Τέχνη

Σειρά: Εικαστικές τέχνες

Τάκης Μαυρωτάς, *Τον λόγο έχει η τέχνη, Εικαστικές καταγραφές 2006-2017*

Υπεύθυνη έκδοσης: Ελένη Κεχαγιόγλου

Τυπογραφικές διορθώσεις: Γιώργος Κασαπίδης

Σελιδοποίηση: Αλέξιος Δ. Μάστορης

Φιλμ-μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)

και Τάκης Μαυρωτάς, Αθήνα, 2017

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιούλιος 2018

Κ.Ε.Τ. Β832 Κ.Ε.Π. 503/18

ISBN: 978-960-16-7921-1

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ

ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665 – ΦΑΞ: 210.36.50.069

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078

ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β΄ ΚΤΕΟ), Τ.Θ. 1213,

570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15 – ΦΑΞ: 2310.70.63.55

Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΤΑΚΗΣ ΜΑΥΡΩΤΑΣ

Τον λόγο έχει η τέχνη

Εικαστικές καταγραφές 2006-2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΙ

ΕΛΕΝΗ ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ

«Πλούτος ψυχής το ανάγνωσμα του γραπτού λόγου του» 11

ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ

«Με δυνατό αισθητήριο και αυστηρή κριτική όραση» 13

ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΠΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ 17

ΣΥΛΛΟΓΗ SIMON SPIERER

Το δάσος με τα γλυπτά 24

53^η ΜΠΙΕΝΑΛΕ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

Η περιπέτεια της σύγχρονης τέχνης συνεχίζεται 42

35 ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ 49

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ

Βουλγαρία – Ελλάδα – Ρουμανία (1910-1940) 77

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΚΡΗ ΦΥΣΗ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ 90

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ Ε. ΑΒΕΡΩΦ

Διαδρομές στη νεοελληνική τέχνη 101

Η ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ

ΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗ 108

PABLO PICASSO-JEAN COCTEAU

Οι καινοτόμοι του μοντερνισμού 118

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

Ένας πάμφωτος ζωγράφος 135

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ

Αγγελικό και μαύρο φως 142

ΑΤΟΜΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΑΛΕΚΟΣ ΦΑΣΙΑΝΟΣ

Ο χαρακτήρας 157

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΟΚΛΗΣ

Ειρήνη 162

GIORGIO DE CHIRICO

Η αποκάλυψη ενός άλλου κόσμου 165

Ο ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΠΑΛΟΥΚΑΣ ΣΤΟ ΙΔΡΥΜΑ Β. & Μ. ΘΕΟΧΑΡΑΚΗ

Μια νέα ώθηση στην ανάδειξη του νεοελληνικού
πολιτισμού 174

PATRIZIA MOLINARI

Καταφυγές και αναγωγές στο φως 184

ΒΑΣΙΛΗΣ ΘΕΟΧΑΡΑΚΗΣ

Στα βάθη της θάλασσας 190

ΓΙΑΝΝΗΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ

Η μνημοτεχνική του νόστου 194

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΔΑΜΑΚΟΣ

Ζωγραφική στο φως 204

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Σμιλεύοντας το μέσα φέγγος 217

NISA

Αλληγορίες του απείρου 223

CHRYSSA

Η γλύπτρια του φωτός 226

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΥΤΑΡΑΣ

Ιστορώντας μορφές 274

LEONARDO CREMONINI

Αινίγματα και μνήμες 288

TONIA ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

Η χαρακτήρια 297

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΦΑΝΑΚΙΔΗΣ

Η φωτεινή σμίλη μεταμορφώνει το κάρβουνο 303

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΕΤΖΙΚΩΦ	
Κατάθεση ψυχής στη θεατρική σκηνή	307
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΥΡΟΪΔΗΣ	
Ο ανθρωποκεντρικός κόσμος του	314
ΜΑΡΙΝΑ ΒΕΡΝΙΚΟΥ	
Οι 235 λευκές ευχές της Σίφνου	319
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΥΖΗΣ	
Ζωγραφική με αιώνια πνοή	325
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΡΜΑΚΕΛΗΣ	
Μορφές και μύθοι	331
ΧΡΙΣΤΟΣ ΚΑΡΑΣ	
Οι εξαγιασμένες εικόνες των αισθήσεων	338
ΘΑΝΑΣΗΣ ΛΑΛΑΣ	
Αινιγματικές εικόνες	343
ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΗΛΙΟΣ	
Το απτό και το άπειρο στο έργο του	347
ΚΑΔΙΩ	
Ένα ιδιότυπο ζωγραφικό ημερολόγιο	351
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΕΤΣΗΣ	
Η αποθέωση του τοπίου	355
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΣ	
Ζωγραφική-χαρακτική 1930-1991	363
ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΟΥΝΑΡΟΠΟΥΛΟΣ	
Η ποιητική του συμβολισμού	368
ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΟΡΟΓΚΑΣ	
Η υπέρβαση της πραγματικότητας	374
ΜΑΡΙΤΣΑ ΤΡΑΥΛΟΥ	
Κεραμική γλυπτική 1990-2017	382
ΠΡΩΤΕΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ	391
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	399

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΛΕΝΗ ΓΛΥΚΑΤΖΗ-ΑΡΒΕΛΕΡ

«Πλούτος ψυχής το ανάγνωσμα
του γραπτού λόγου του»

Ο ΤΑΚΗΣ ΜΑΥΡΩΤΑΣ δεν έπαψε να συνομιλεί, να συνδιαλέγεται με κάθε μορφή της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Ο λόγος του έγινε γεφυροποιός ανάμεσα στις εικαστικές τέχνες και η γραπτή μαρτυρία του αυθόρμητα και απρόσκοπτα ποιητική. Ξέρει να αφουγκράζεται τις απαντήσεις που δίνει κάθε έργο στην αγωνία του δημιουργού του και ακριβοδίκαια τοποθετεί τη σημασία του στον στίβο του ανθρώπινου μόχθου για το καλύτερο. Γνωρίζει επίσης ότι αυτό που είναι σήμερα πρωτοπορία αύριο θα είναι παράδοση, φτάνει να είναι γνήσιο και αληθινό.

Ο αναγνώστης που θα σκύψει στα κείμενα τα οποία υπογράφει ο Τάκης θα καταλάβει αμέσως ότι η προσέγγιση με την καλλιτεχνική δημιουργία είναι πρώτα απ' όλα θέμα καρδιάς και αισθαντικότητας, άλλο αν η γνώση και η πολύχρονη εξοικείωση με το έργο των αυθεντικών καλλιτεχνών προσφέρει τη δυνατότητα μιας βαθύτερης κατανόησης του νοήματος της τέχνης. Ο Τάκης Μαυρωτάς διαθέτει αναμφισβήτητα και αισθαντικότητα και γνώση. Πολλοί είναι οι σύγχρονοι Έλληνες καλλιτέχνες που χάρη στην άρτια παρουσία του άθλου τους από τον Τάκη έγιναν γνωστοί και αγαπήθηκαν από ένα μεγάλο κοινό. Εννοώ τον απλό κόσμο, τους πολλούς που δηλώνουν μη ειδήμονες και γι' αυτό ίσως

είναι και οι καλύτεροι δέκτες του καλλιτεχνικού μηνύματος αυτού που απαιτεί αθωότητα για μια πραγματική αισθητική μέθεξη.

Παρακολουθεί άγρυπνα το καλλιτεχνικό γίγνεσθαι της εποχής μας, αλλά όποιος είχε την ευκαιρία να συνεργαστεί μαζί του ξέρει ότι είναι εμπνευσμένος από το πνεύμα του Παρισιού, το πνεύμα δηλαδή που δε μιλά για αγορά και για Νέα Υόρκη. Και όσοι έχουν έστω και λίγο εντρυφήσει στην ιστορία της τέχνης, γνωρίζουν τι σημαίνει αυτή η μάλλον παράξενη παρατήρηση. Ίσως σ' αυτό το πνεύμα να οφείλεται η λεπτότητα των αισθητικών περιγραφών που αφορούν σε έργα και σε σύνολα καλλιτεχνικά, όπως αυτά που έχουν κατά καιρούς απασχολήσει τον Τάκη Μαυρωτά. Του καταλογίζω υπέρμετρη κομψότητα στις παρουσιάσεις που επεξεργάζεται και η οποία οφείλεται, κατά τη γνώμη μου, στην παιδική ιδιοσυγκρασία του και στην έμφυτη καλοσύνη του. Πλούτος ψυχής λοιπόν το ανάγνωσμα του γραπτού λόγου του και πηγή αστείρευτη γνώσης τα καλλιτεχνικά του δρώμενα, δηλαδή το κατεξοχήν έργο του. Κατάφερε να ιεραρχεί την ποιότητα και να δαμάζει την ποσότητα των δημιουργημάτων (χρησιμοποιώ επί τούτου αυτό τον όρο) που του εμπιστεύονται οι καλλιτέχνες. Πολλά τα παραδείγματα της αγαστής αυτής συνεργασίας. Ο επαρκής αναγνώστης δεν έχει ανάγκη οδηγού για να διαπιστώσει του λόγου το αληθές και να ονομάσει ανθρώπους και έργα.

Παραπέμπω λοιπόν στο κείμενο που ακολουθεί, είδος αυτό πανδαισίας πνευματικής και αισθητικής επίρρωσης, για όσους το παρακολούθησαν με την προσοχή που αξίζει, και περιμένω από τον ακούραστο Τάκη Μαυρωτά τη συνέχεια για την ολοκλήρωση μιας πορείας που τον έχει αναδείξει σ' έναν από τους πιο δημοφιλείς και καταξιωμένους Έλληνες κριτικούς των ειδικαστικών τεχνών.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΚΙΚΗ ΔΗΜΟΥΛΑ

«Με δυνατό αισθητήριο
και αυστηρή κριτική όραση»

Ο ΤΑΚΗΣ ΜΑΥΡΩΤΑΣ δεν είναι φίλος μου, αλλά τον αισθάνομαι σε βάθος, χάρη στην εντατική μου παρατηρητικότητα στο να καταγράφω και να διαφυλάττω, σαν κάτι ιερό, ό,τι άμεσα με ενδιαφέρει.

Η τέχνη στάθηκε η αφορμή και η αιτία της συνάντησής μας. Η ζωγραφική και η ποίηση. Οι εκθέσεις που με τόση υπευθυνότητα και ευαισθησία επιμελήθηκε και εγώ αρκετές φορές περιπλανήθηκα σε αυτές αναζητώντας τις δικές μου απαντήσεις. Έχω τους λόγους μου να αγαπώ και να θαυμάζω τους μεγάλους ζωγράφους. Και αν κάποιος αναρωτηθεί τι ξέρω από το φως, το χρώμα της ζωγραφικής, θα του έλεγα ότι δεν ξέρω τίποτα. Απλώς θα του ψιθύριζα τη ρήση του Σιμωνίδη του Κείου «η ποίηση είναι ζωγραφική που μιλά και η ζωγραφική είναι ποίηση που σιωπάει». Η τέχνη έχει εξάλλου τη μεγαλοσύνη να αγαπά όχι μόνο την άνθηση ενός αγρού αλλά και τον μαρασμό του, που έχει και αυτός τον πικρό κρυφό του λυρισμό.

Τα αισθητικά δοκίμια του Τάκη Μαυρωτά, στο νέο του βιβλίο, προκαλούν με τον δικό τους τρόπο τη μνήμη και φωτίζουν τη γεωγραφία του χρόνου. Ίσως γιατί μου θυμίζουν εκθέσεις που αγάπησα, από του αείμνηστου φίλου μου Παναγιώτη Τέ-

τση έως του Σωτήρη Σόρογκα και από τις θεματικές «Ο κόσμος του Οδυσσέα Ελύτη» έως του Κ.Π. Καβάφη «Ζωγραφισμένα», όπου με τους ποιητές συνομιλούσαν ο Τσαρούχης, ο Μόραλης, ο Ψυχοπαίδης και τόσοι άλλοι ζωγράφοι και γλύπτες που θαυμάζω.

Η αξία της ανθρώπινης ευαισθησίας αποτελεί τον πιο πολύτιμο θησαυρό της ζωής. Με αυτό το εφόδιο ο Μαυρωτάς, με ευρυψυχία και γόνιμες αγωνίες, προσέγγισε το έργο σπουδαίων καλλιτεχνών κυρίως της ευρωπαϊκής τέχνης, τονίζοντας ότι η πορεία της αντιστέκεται στο περιττό και στο αδύνατο. Με στέρεη παιδεία και κριτική οξυδέρκεια, γράφει άλλοτε για τους Giorgio de Chirico και Pablo Picasso και άλλοτε για τους μοντερνιστές των Βαλκανίων και τους κορυφαίους γλύπτες του 20ού αιώνα. Ο λόγος του πολύχυμος, σαφής και ζωντανός ανοίγει νέους πνευματικούς ορίζοντες στην εικαστική δημιουργία και συμβάλλει άμεσα στη διάδοση της τέχνης. Μια τέχνη που λυτρώνει όλους εκείνους που έχουν την ευαισθησία και την αντίληψη να την ενστερνιστούν.

Ο Μαυρωτάς διακονεί με υπευθυνότητα και γνώση, πάθος και ανιδιοτέλεια την τέχνη άλλοτε ως επιμελητής σπουδαίων εκθέσεων και άλλοτε ως θεωρητικός της τέχνης, με δυνατό αισθητήριο και αυστηρή κριτική όραση. Τα κείμενά του, με τις ουσιαστικές παρατηρήσεις τους, αποκαλύπτουν το διεισδυτικό του βλέμμα, το πολύπειρο και διαισθητικό του πνεύμα. Κυρίως όμως φανερώνουν τον μεγάλο του σεβασμό απέναντι στην τέχνη, καθώς και τη βαθιά του ευαισθησία απέναντι στους καλλιτέχνες. Η κριτική του δεν είναι ποτέ αρνητική ή καταφατική, αλλά πάντα αναλυτική και ερμηνευτική, διακριτικά παραινετική και αρκετές φορές εγκωμιαστική. Ο τρόπος της γραφής του αυτοδύναμος και αξιοπρόσεκτος, εναργής και διορατικός, εμψυχωμένος από τη στέρεη γνώση της Ιστορίας και της δημιουργικής

δράσης των δημιουργών. Η εκλεπτυσμένη πνευματική του ευγένεια, η σταθερή του στάση στην αντιμετώπιση της κριτικής ως λειτουργήματος και η άψογη συμπεριφορά του χαρακτηρίζουν την υπευθυνότητά του απέναντι στο θαύμα και στο θάμβος της ομορφιάς. Το γνήσιο πάθος και ο στιβαρός γραπτός του λόγος τον κατατάσσουν στους σημαντικότερους κριτικούς της τέχνης της γενιάς του, δικαιώνοντας τις παραινήσεις του Γ.Π. Σαββίδη, που ήταν ο οποίος διέγνωσε το έξοχο ταλέντο, τις αρετές και τις δυνατότητές του.

Έτσι, η πρόσφατη συγκέντρωση αυτών των κειμένων, με την παρακίνηση του Θανάση Νιάρχου, στερεώνει την αισθητική της ιστορίας της τέχνης, τη θάλεια ομορφιά και την ανταύγειά της.

ΠΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ

*Θα διαβούμε και στεριές και πέλαγα,
θα σταθούμε όπου το πόδι δεν μπορεί
Τούρκου κανενός να μας πατήσει·
από την πατρίδα μας διωγμένοι,
και σβησμένοι από την Ανατολή,
θα ανατείλουμε στη Δύση.
Κωστής Παλαμάς*

ΤΟ ΕΝΑΜΙΣΙ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΟ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ από τη Μικρά Ασία που έφτασε στην Ελλάδα το 1922, έφερε μαζί του ως δώρο από τις πανάρχαιες χαμένες εστίες μια νέα πνοή στη χώρα μας, επιβεβαιώνοντας ότι ακόμη και από μια καταστροφή μπορεί να πηγάζει η ελπίδα.

Η δύναμη της δημιουργίας βασίζεται στη μνήμη. Ο Γιώργος Σικελιώτης και ο Βάσος Καπάνταης, δυο μεγάλοι εκφραστές της ελληνικής τέχνης του 20ού αιώνα, από την αρχή της εξελικτικής τους περιπέτειας πάσχισαν να βρουν τα μυστικά της αλήθειας της ζωής και να προσεγγίσουν αυτή την ίδια την πολυπλοκότητα της πραγματικότητας. Φίλοι στενοί, που τους ένωνε η εκτίμηση του ενός για το έργο του άλλου, πολέμησαν καθένας από τη θέση του για το τελειότερο, το πληρέστερο και το διαφορετικό στον κόσμο της τέχνης. Το έργο τους, βαθιά ουμανιστικό, βαφτισμένο στις ελληνικές αισθήσεις, θαρρείς ότι εξαρχής αποκαλύπτει την ιωνική, τη μικρασιατική κληρονομιά τους, αφού ο πρώτος γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1917 και έφυγε από τον γενέθλιο τόπο του σε ηλικία πέντε ετών, ενώ ο δεύτερος γεννήθηκε από πρόσφυγες γονείς στη Μυτιλήνη δυο χρόνια μετά την Μικρασιατική Καταστροφή. Ο Σικελιώτης, γιος του Παναγιώτη και της Βασιλείας, έζησε την οδυνηρή εμπειρία του

ξεριζωμού, ο Καπάνταης, γιος του Δούκα και της Θελεξιόπης από την Πέργαμο, βίωσε τον πόνο των προσφύγων και όπως ο ίδιος χαρακτηριστικά γράφει: «Δίπλα μου, η μητέρα μου η Περγαμινή, ιέρεια και στρατιώτης της Μικρασίας, τι δε μου είπε, τι δε με ενέπνευσε, τι δε με φώτισε για την πατρίδα που αφήσαμε στην Ανατολή!»¹.

Ο Γιώργος Σικελιώτης βίωσε από μικρός το πένθος του κόσμου. Εγκατέλειψε τη Σμύρνη το 1922 μαζί με τη μητέρα του και τη μικρότερη αδελφή του, ενώ ο πατέρας του είχε πιαστεί αιχμάλωτος από τους Τούρκους. Έζησε παιδικά χρόνια γεμάτα δυσκολίες. Το πλοίο τους έφτασε στην Καβάλα, μετά οδηγήθηκαν στο Αιτωλικό και κατέληξαν στην Καισαριανή, όπου πέρασε και τα εφηβικά του χρόνια. Εκεί όπου βρίσκονται και τα πρώτα ερεθίσματα της τέχνης του. Η μνήμη αργότερα τον βοήθησε να πλησιάσει στη βαθύτερη εικόνα του ανθρώπου και με τη ζωγραφική του να τη μορφοποιήσει. Οι άνθρωποι της Καισαριανής ήταν οι ήρωές του και ο συνοικισμός το πεδίο της δημιουργικής του δράσης. Δούλευε ασταμάτητα, έχοντας στην ψυχή του τον κόσμο των προσφύγων της Μικράς Ασίας. Η Καισαριανή ήταν η άλλη όψη των ονείρων του. Ήταν η συνειδητοποίηση της τραγικής μοίρας των ανθρώπων. Κύριο, εξάλλου, γνώρισμα της δουλειάς του είναι η εμμονή του να διεισδύει συνεχώς στην πραγματικότητα και να συναιρεί την μορφιά με την ασχήμια. Παράλληλα όμως, η κατάκτηση ενός νέου πλαστικού χώρου τον βασάνιζε επίμονα. Ο Σικελιώτης σχολαστικά ακολουθούσε μια τελετουργική σχεδόν διαδικασία για την ολοκλήρωση κάθε έργου του. Η τεχνική του, αν και μοιάζει να στηρίζεται σε απλά

1. Β. Καπάνταης – *Μνήμες Ιωνίας*, Εκδόσεις Ιονικής Τράπεζας, Αθήνα 1990, σελ. 15.

μέσα, εμπεριέχει μεγάλη σοφία. Μπορεί, για παράδειγμα, να άρχιζε έναν πίνακα το 1960, αλλά τον ολοκλήρωνε το 1970, μελετώντας τον προσεχτικά όλα αυτά τα χρόνια, προσθέτοντας ή αφαιρώντας στοιχεία. Ο πλαστικός του ρυθμός ήταν απόρροια της στερεότητας της σύνθεσης, της σχεδιαστικής οξύτητας και της βαθιάς αίσθησης του χρώματος.

Ο Σικελιώτης, τη δεκαετία του 1950, ζωγραφίζει τις πρώτες πολυσυζητημένες του «Παράγκες της Καισαριανής», ένα θέμα που έντονα τον προβλημάτισε ως προς αυτή την ίδια την πλαστική του έκφραση και τις μετέπειτα δεκαετίες, έως το 1975. Η προτίμησή του για συγκεκριμένες γκάζμες, άλλοτε σε ψυχρά χρώματα στους τόνους του γκρι και άλλοτε σε γαιώδη: ώχρες, όμπρες, σιένες κ.ά., δυναμώνει την ένταση της ατμόσφαιρας των έργων του. Κύριο γνώρισμα του ύφους του είναι αυτή η ίδια η γραμμή του, έντονη και φαρδιά, που αποκαλύπτει ότι μ' ένα καθαρό μαύρο περίγραμμα μπορεί να αγγίζει την αίσθηση του όγκου, χωρίς να καταφεύγει στον πλασμό και στη φωτοσκίαση. «Το έργο του Σικελιώτη» γράφει ο Δημήτρης Παπαστάμος «εκφρασμένο έντονα με “περιγραμματικό” εξπρεσιονισμό, βγαλμένο μέσα από την αρχαία μελανόμορφη αγγειογραφία του έκτου αιώνα και με έντονα δοσμένο το στοιχείο της ζωντανίας του λαού μας, αφήνει να φανερωθεί η καθαρή προσπάθειά του, που συνίσταται σε μια απεμπόληση των πολυμεταχειρισμένων υλικών του εμπειρισμού και σε μια παρουσίαση με ζωντανά σύμβολα της εσωτερικής ζωής ενός κόσμου ξένου προς κάθε συμβατικότητα και νεκρή μηχανικότητα»².

Οι ανθρώπινες ιστορίες του Σικελιώτη συνδέονται ως έναν βαθμό με τον κόσμο της Καισαριανής. Οι «Παράγκες» της δε-

2. «Κατάλογος αναδρομικής έκθεσης Γιώργου Σικελιώτη», Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, Αθήνα 1975, σελ. 8.

καετίας του 1960, με την έντονη εξπρεσιονιστική γραφή, τις μελετημένες αφαιρετικές εκφράσεις και τις γεωμετρικές διατυπώσεις, που ενδυναμώνουν την τραγική τους ύπαρξη μέσα από τη μορφοπλαστική τους γραφή, αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους σταθμούς της καλλιτεχνικής του πορείας. Ο Σικελιώτης δε ζωγράφισε ποτέ εκ του φυσικού αυτές τις «Παράγκες», γιατί έζησε την αυθεντική τους ατμόσφαιρα και αυτήν απέδωσε με το προσωπικό του ύφος. Έτσι, κέρδισε μια πνευματική υπέρβαση που τον καταξίωσε καλλιτεχνικά, ακολουθώντας έναν δρόμο που τον οδηγεί, όπως επισημαίνει ο Γιώργος Π. Σαββίδης, «όλο και πιο φανερά στην περιπόθητη επανασύνδεση της ζωγραφικής με την αρχιτεκτονική και στα αρχέτυπα της χαράς και της οδύνης, της αγάπης και της φιλίας, προς τα πανάρχαια και πάνσεπτα εικονίσματα που έθρεψαν κάθε μεγάλη τέχνη»³. Τα σημαντικά αυτά απρόσμενα τοπία θαρρείς ότι συνδέουν την ορατή πραγματικότητα με το αινιγματικό πεπρωμένο, δίνοντας προβάδισμα σ' αυτή την ίδια τη δύναμη του ανθρώπου. Οι νοσταλγίες και οι αναμνήσεις, οι προσδοκίες και οι ελπίδες έχεις την εντύπωση ότι στοιχειώνουν την ύπαρξή τους.

Ο Σικελιώτης δεν αφέθηκε ποτέ στην πυρετική φαντασία της αόριστης απεικόνισης του κόσμου. Ο κόσμος του είναι καρτερικός και αυθεντικός. Και ενώ η πραγματικότητα προκαλούσε τη δημιουργική του δράση, εκείνος βασανιστικά εξέταζε κάθε θεματική του επιλογή, σαν να αναζητούσε την έννοια της ιστορίας κάθε του πίνακα. Οι «Παράγκες» του διατηρούν μια αυτονομία απέναντι στην ιστορική και στη φυσική πραγματικότητα, κατακτώντας μια νέα πλαστική οντογονία. Έναν μύθο γύρω από τη ζωή των ανθρώπων και μια πρωτογενή δύναμη της ζω-

3. Γ.Π. Σαββίδης, «Η ανθρώπινη γεωγραφία του Γιώργου Σικελιώτη», στο *Κριτικές για το έργο του Γιώργου Σικελιώτη: 1950-1975*, Εκδόσεις Ερμής, 1975, σελ. 144.

γραφικής έκφρασης για νέες ερμηνείες από άτομα διαφορετικών γενεών και διαφορετικών εθνοτήτων. Τα έργα αυτά αποκαλύπτουν σπάνιες χρωματικές αρετές, αυστηρή σχεδιαστική καθαρότητα, στέρεη δομική σύνθεση, σύγχρονη ευαισθησία και μνημειακή ευρυθμία και φανερώνουν τη μεστή ζωγραφική εμπειρία του Σικελιώτη στην εσωτερική λογική τωνπραγμάτων, στους νόμους της στατικής και της ισορροπίας.

Ο χρόνος όριζε την αλήθεια του. Δεν είναι συμπτωματικό ότι τα έργα της Καισαριανής είναι συγκριτικά λίγα σε σχέση με το σύνολο της δουλειάς του. Ίσως γιατί το μυστήριο της ζωής απέπνεε για τον ίδιο ένα είδος αγιοσύνης, που έπρεπε πρώτα να το αισθανθεί βαθιά και μετά να το αποδώσει.

Ο Βάσος Καπάνταης είχε στρέψει το βλέμμα του στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, λειτουργώντας στην αδιάσπαστη συνέχειά του. Η μνήμη του όμως έχεις την αίσθηση ότι επεκτείνεται πέρα από τον κύκλο των αξιών των πανάρχαιων καταβολών του, επιδιώκοντας να γεφυρώσει τον χρόνο και παράλληλα να ενστερνιστεί την ουσία της κοινής ανθρώπινης εμπειρίας γύρω από τις έννοιες του έρωτα, της μητρότητας, της ιστορίας και του πνεύματος. «Κάθε πόλη της Ιωνίας, το σύνολο της Μικράς Ασίας, γίνεται το ιστορικό, αισθητικό και πνευματικό περιεχόμενο της κάθε του πράξης και έκφρασης»⁴ επισημαίνει ο Δημήτρης Παπαστάμος. Ο Καπάνταης ορθώνει, με γλυπτική δεξιότητα και ελευθερωμένη φαντασία, τα μνημειακά του γλυπτά «Μικρασιατική Μα» 1966, «Αναθηματική στήλη» 1969, «Ηρώο της Περγάμου» 1978, «Σμύρνα» 1985 κ. ά., σε αντιπαράθεση με τα ανάγλυφα νομίσματα «Μικρά Ασία», «Ελευθερία στον άνθρωπο», «Προσφυγικά τραγούδια». Ο Καπάνταης, σε όλες τις περιόδους της δουλειάς του, επιδίωκε το έργο του να γίνεται αι-

4. Β. Καπάνταης – *Μνήμες Ιωνίας*, Εκδόσεις Ιωνικής Τράπεζας, Αθήνα 1990, σελ. 25.

σθητό στο μέτρο της ανθρώπινης ψυχής. Ως Έλληνας, γνώριζε ότι η τέχνη στην αρχική της έκφραση υπήρξε πράξη ιερή και ότι αυτή μαζί με τον μύθο αποτελούσαν τη γλώσσα του πνεύματος.

Το έργο του Καπάνταη εκφράζει το υλικό βάθρο της μνήμης. Το μάρμαρο, ο χαλκός, ο πηλός, ο γρανίτης ή ο πωρόλιθος αποκτούσαν στα χέρια του, με το σφριγηλό πλάσιμο του όγκου και την εκλέπτυνση των μορφών, μια διαφορετική υπόσταση, αφού έχει την εντύπωση ότι σε κάθε έργο υπάρχει ένας εσωτερικός πυρήνας που οδηγεί την έκφραση από μέσα προς τα έξω. Ο Καπάνταη αρνήθηκε πεισματικά κάθε περιγραφική αναπαράσταση της οπτικής πραγματικότητας, βυθίζοντας το βλέμμα του στο ουσιώδες, κερδίζοντας τη σφριγηλότητα και την πυκνότητα στο έργο του. Ποια άραγε σχέση συνδέει τη «Μικρασιατική Μα» με την «Πρώτη γέννα» του 1947; Ίσως αυτή η ίδια η ομορφιά της μορφής με το διαισθητικό μυστήριο του έσω, εκεί όπου η ψυχή έχει την έδρα της. Το Εγώ όμως του γλύπτη είχε την ικανότητα να πολλαπλασιάζει τις μεταμορφώσεις της ύλης του, να πολλαπλασιάζει το αίνιγμα της αιωνιότητας των μορφών. Επίμονα αναζητούσε μια σχέση πιο αληθινή στο βάρος της σημασίας των πραγμάτων, αδιαφορώντας για τη θραυσματική όψη των φαινομένων. Στη «Μικρασιατική Μα» προβάλλεται η ασάλευτη και αμετακίνητη στάση της, επιβάλλοντας τον ρυθμό της γαλήνης στον χώρο. Στην «Πρώτη γέννα», ο αισθησιακός και ερωτικός ρυθμός της καμπύλης μάς παραπέμπει στον προαιώνιο χορό του Γίγνεσθαι. Ενώ για τη «Σμύρνα» του 1985 ο Άγγελος Δεληβορριάς τονίζει: «Η προσωποποίηση της καμένης μικρασιατικής πόλης, όπου παίχτηκε το τελευταίο επεισόδιο της τραγωδίας του 1922, προβάλλει εδώ σαν θελκτική γυναικεία μορφή με την εύγλωττη επιγραφή “Σμύρνα”... Στα καθεκαστα της μορφοπλασίας διαχέεται και πάλι ως πρωτεύον εικαστικό αίτημα η ανάγκη της θύμησης. Αυτή ακριβώς η ανάγκη ακού-

γεται σαν παραμύθι, όπως οι διηγήσεις των γιαγιάδων στα εγγόνια τους κρατώντας τον θρύλο ζωντανό»⁵.

Ο Καπάνταης ως κέντρο της γλυπτικής του θεωρούσε το σύμπλεγμα των μνημειακών του γλυπτών στην πλατεία της Νέας Σμύρνης και πρώτο ανάμεσα στα πρώτα το «Ηρώο της Περγάμου», όπου η τραγωδία των μορφών κορυφώνεται στα χαοτικά τρύπια μάτια των προσώπων. Ο ίδιος πεισματικά είχε αρνηθεί την παρουσίαση της γλυπτικής του σε ατομικές εκθέσεις, εμμένοντας στην άποψη της άμεσης καθημερινής επαφής του έργου με τον κόσμο. Τολμηρός και ερευνητικός, απέφυγε κάθε ρομαντικό μορφασμό, εντρυφώντας στο ουσιώδες, συμπορευόμενος με τύπους της αρχαϊκής τέχνης. Με ρεαλιστική διάθεση και βαθιά στοχαστικότητα, προίκισε τις στέρεες μορφές του μ' ένα ζωηρό πλαστικό αίσθημα, κλείνοντας μέσα τους τη Ρωμιόσυνη, την αδούλωτη ψυχή του Έλληνα.

Στο έργο του Σικελιώτη και του Καπάνταη, η συγκίνηση αποκτά εκφραστική ενέργεια και η μνήμη γίνεται καθρέφτης της ψυχής της ανθρωπότητας. Μνήμη και μορφή συνυπάρχουν, για να εξωτερικεύσουν τις προσωπικές τους αλήθειες για έναν βίαιο κόσμο, που πολλές φορές αναζητά την ελπίδα και το δέος. Στην έκθεση του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων «Πρόσφυγες του 1922 από τη Μικρασία στην Αττική γη», οι καλλιτεχνικές δημιουργίες των Κόντογλου, Σικελιώτη και Καπάνταη μας βοηθούν να ανακαλύψουμε ξανά την Ελλάδα και να συνειδητοποιήσουμε αμεσότερα το πραγματικό νόημα της ελευθερίας.

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα 2006

5. Β. Καπάνταης – Μνήμες Ιωνίας, Εκδόσεις Ιονικής Τράπεζας, Αθήνα 1990, σελ. 21.

